

DEL 23 AV SERIEN SOM STARTET 23. AUGUST 1996

De som ikke kom med - og de unevnelige

Nasjonalverket VÅRE FALNE i fire bind.

(Foto: Geir Hansen)

15 har fått sine navn risset inn på minnesteinen ved Ski kirke. Men krigen krevde fire ofre til fra Ski som bør nevnes i samme sammenheng.

ADOLF SØRLI

var 25 år da han døde. Han etterlot seg hustru og ett barn. Sørlvi var gårdbruker. Han var lagfører og falt under en trefning med tyskerne den 22. april 1940 ved Hovda i Østerdalen. Han ble gravlagt på Kråkstad kirkegård. På gravsteinen står: "Falt for sitt land".

LORENTZ HELGE AARNÆS

ble 29 år. Han etterlot seg hustru og ett barn.

RAGNAR ANDERSEN

ble 54 år. Han etterlot seg hustru, barn og barnebarn.

Aarnæs og Andersen var begge ansatt ved jernbanen. De ble den 18. mai 1943 arrestert for å ha brutt opp

plomberte jernbanevogner og tatt varer som tilhørte den tyske forsvarsmakt. De ble satt inn på Møllergt. 19 og etter to måneder overført til Grini. De ble stilt for tysk krigsrett og sammen med tre andre jernbanefolk dømt til døden og skutt på Trandum den 3. mars 1944. Over 100 var innblandet i saken. De øvrige fikk fengsel eller bot.

Urnene til Aarnæs og til Andersen ble gravsatt på Ski kirkegård i juli 1945. En meget stor flokk av venner og arbeidskamerater var i følge *Østlandets Blad* ved begge anledninger møtt opp under Lokomotivpussernes fane.

173 nordmenn ble henrettet på Trandum.

KNUT STRAND

døde 25 år gammel. Han etterlot seg hustru og ett barn. Strand var mekaniker og ble den 25. oktober 1943 arrestert for å ha vært i besittelse av en revolver. Han

satt på Møllergt. 19 og på Grini før han den 27. desember samme år ble sendt til Tyskland. Han døde den 24. mai 1945 i Leonberg, opprinnelig en utekommando under Natzweiler. Han må ha blitt "etterglemt" - forkommen og ute av stand til å gjøre rede for seg - da en av de hvite busene fra det Svenske Røde Kors i slutten av mars 1945 hentet de seks andre gjenlevende norske fangene i Leonberg. Det var en kaotisk tid. Knut Strand må ha blitt plukket opp av amerikanerne da de rykket inn i leiren og overtok. Men livet kan ikke ha stått til å redde.

503 nordmenn ble under den annen verdenskrig sendt til tiltetingsleiresleiren Natzweiler under den såkalte Nacht und Nebel - Natt og tåke - forordningen. Gjennom umenneskelig hardt arbeid skulle de gå til grunne, og ingen skulle få vite noe om deres skjebne. 248 eller halvparten av NN-fangene bukket under og kom aldri hjem.

Knut Strand ble tiltetingsgjort. Men hans navn og navnet til Adolf Sørlvi lever videre i det store 4-binds verket *Våre Falne*, minneskriftet om dem som falt eller omkom på grunn av krigen. Verket ble gitt ut av den norske stat i 1948-51 og består av korte biografier med bilde. Redaksjonskomiteén slo fast som en alminnelig retningslinje for sitt arbeid "at alle som døde under krigen, skal være med, for så vidt som krigshandlinger var årsaken eller en vesentlig medvirkende årsak til deres død".

Verket er likevel ikke blitt fullstendig. Enkelte krigsofre er ikke kommet med fordi deres navn av en eller annen grunn ikke ble innrapportert til redaksjonskomiteén. For Ski gjelder dette således Lorentz Helge Aarnæs og Ragnar Andersen.

En gruppe på ca. 1000 krigsofre, av dem ti fra Ski, var - uten at det står noe sted - på forhånd utelukket fra enhver omtale i *Våre Falne*. De 1000 døde som en direkte følge av krigshandlinger, men de falt på den andre siden, på den siden som tapte krigen. De var landsforrødere og skulle ikke med i noe minneskrift, men gå i glemmeboka. De hadde ikke bare mistet livet. De skulle i tillegg miste retten til et ettermæle.

Nå - 50 år etter krigens slutt - bør det imidlertid ikke lenger bare være et spørsmål om hvem som falt på den ene siden og hvem som falt på den andre siden.

Døden gjør ingen forskjell på folk. I døden er vi alle like. Hallgrimur Pétursson 1661 (i Anders Hovdens oversettelse):

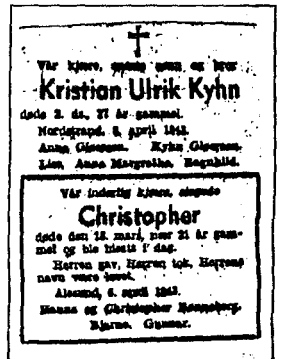
Sjå, slåttekaren svinger sin ljå på vollen der, og blom og rose-ringar til liks med strået slår. Nett såleis døden valdar han ingen skilnad gjær på venleik eller alder, oss alle ned han slår.

Sorg og smerte rammer litt.

Jeg hadde selv to fettere som falt. Den ene ble skutt av Gestapo. Han fikk en vei oppkalt etter seg etter krigen. Den andre mistet livet i tysk uniform på Østfronten. Han ville ha blitt dømt for landssvik dersom han hadde overlevd krigen. Men de falt

begge i kamp for noe de trodde på og var villige til å ofre livet for.

Dødsannonnene til de to stod i samme nummer av samme avis. Annonsene stod til og med etter hverandre. Her er en fotokopi av et avis-utklipp, tatt fra et familiealbum:

Et merkelig sammentreff - eller noe mer? En skjebnens tilskikkelse, et varsel om fremtidig behov for brobygging?

Ca. 15 000 nordmenn meldte seg frivillig til tysk krigstjeneste under krigen. De frivillige kom fra forskjellige miljøer. De kom fra forskjellige kår. Men visse tanker og følelser må de ha hatt felles.

For de første som meldte seg, var nok Quislings opprop til norsk ungdom allerede i januar 1941 utslags-

Forordning

om anmeldelse og avlevering av telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser

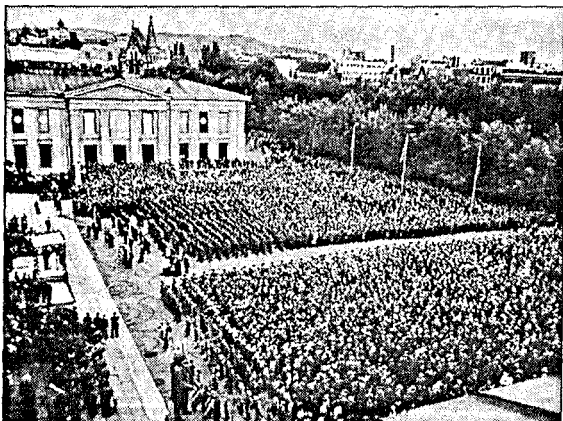
Av 15. oktober 1941

For meddelelse av 3 annet ledd i Føder-forordning om utlevering av regjeringsregimentet i Norge av 24. april 1940 hermed følgende:

- § 1. Løstverne og andre personer, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 2. I tilfelle av forsvarets behov, kan myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, pålegge de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, å overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 3. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 4. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 5. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 6. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 7. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- § 8. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.

Kunngjøring fra Wehrmachtbefehlshaber i Norge

- 1. Alle som har tjenestegjort i det norske forsvaret, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 2. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 3. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 4. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 5. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 6. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 7. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 8. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 9. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.
- 10. De myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, skal på forespørsel fra myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser, overlevere disse til de myndighetene, som er utrustet med telt, ryggsekker, anorakker og vindbukser.

Quisling taler på Universitetsplassen i Oslo 4. juli 1941. (Fra «Legionsminner»)

Verveplakat til fronttjeneste (Tegning: Harald Damsleth. Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

KRIGENS OFRE
FRA SKI
1940-1945

Krigens ansikt. (Tegning: Finn Wigforss, Institutt for Norsk Okkupasjonshistorie)

givende: "Norges skjebne blir avgjort under stålhelmen. Tysklands kamp er Norges kamp. Tysklands seier er Norges seier!"

Mange oppfattet vervingen til Waffen-SS som en fremskaffelse av soldater/befal for hirden eller for den nye norske forsvarsmakt som man trodde var i emning. Tyskvennlighet i kombinasjon med en god porsjon engelskfiendtlighet har nok kommet i tillegg. Tyskvennligheten kan ha ligget i familiebakgrunn, i påvirkning fra nærmiljøet, fra såkalt "store"

nordmenn med tyske sympatier, fra inntrykk fra studiereiser o.lign. Engelskfiendtligheten kan ha ligget ikke minst i skuffelse over britenes felttog i Norge våren 1940. For andre som meldte seg, kan rene tilfeldigheter ha vært bestemmende.

I denne første tiden som var uten egentlige krigshandlinger, ble det stilt særlig strenge krav til dem som skulle rekrutteres til frivillig tjeneste på tysk side. Man var ute etter elitfolk. Hele 75 prosent ble avvist.

Senere ble kravene senket, men samtidig skulle det en atskillig sterkere motivasjon enn tyskvennlighet til for å melde seg. Det tilsa den harde og brutale virkelighet som oppstod på Østfronten etter at Tyskland i juni 1941 hadde angrepet Sovjetsamveldet. Nå visste man i hvert fall hva man gikk til. Mange meldte seg likevel på nytt og på nytt etter utstått tjenestetid.

En fellesnevner for de norske frivillige på Østfronten synes å ha vært en sterk nasjonal innstilling. De

frivillige mente å kjempe for sitt fedreland, for at det skulle få en best mulig posisjon i det tysk-dominerte Europa man så konturene av - enten man likte dette Europa eller ikke. Den nasjonale innstilling kom i flere forbindelser klart frem. Det oppstod således hos mange som meldte seg til Den Norske Legion eller til Regiment Norge - to egne enheter av frivillige til Østfronten - misnøye med å måtte trekke i tysk uniform, med å bli innlemmet i tyske avdelinger, med å bli satt under tysk kommando.

Det første bud for en levelig fremtid var for de frivillige å knekke bolsjevismen. Ellers ville alt være bortkastet. Som soldater på Østfronten mente de også nesten daglig å få bekreftelse på at de hadde handlet rett.

Ønsket om å hjelpe Finland var i den forbindelse spesielt sterkt, særlig i den første og i den siste tiden. Det hang lenge igjen sympati fra den finske Vinterkrigen 1939-40. Finland lå nær opp til Norge, og general Mannerheims appell i juni 1941 om hjelp under Fortsettelseskrigen vakte gjenklang. 410 norske offiserer - mange av dem med kjente navn - sendte samtidig ut et opprop til norsk ungdom om å hjelpe Finland ved å melde seg som frivillige. 72 av de 410 offiserene dro selv til Østfronten. Også offisersoppropet vakte gjenklang, og et stort vervemøte den 4. juli 1941 fylte Universitetsplassen i Oslo og tilstøtende gater til trengsel.

I krigens siste år og måneder må det ha vært klart for alle at krigen i realiteten var tapt for Tyskland. Man kan bare ha hatt ett mål: at flest mulig av sivilbefolkningen skulle berges fra bolsjevikene, og at russerne måtte bli stanset så langt øst som mulig. Dette bidro til å holde moteppe, samtidig som man nok hadde det fæfengte håp at britene og amerikanerne i siste instans ville bytte side og komme Tyskland til hjelp.

Av de 15 000 norske frivillige som på et eller annet tidspunkt hadde meldt seg, falt av forskjellige grunner en stor del fra. Mange ble funnet uskikket. Andre fikk ikke permisjon fra sine stillinger eller verv. Noen ganske få vegret seg for å avlegge troskapsed til Adolf Hitler før de skulle dra til fronten. De ble dimittert og sendt tilbake til Norge.

I siste omgang ble ca. 7000 rekruttert og reiste ut. De var fra 16 til 60 år gamle, de fleste mellom 20 og 25 år. De var ofte søsken, i flere tilfelle opptil fire brødre samtidig, en sjelden gang far og sønn. De ble "frontkjempere", som de siden ble titulert. Selv sa de at de "hadde vært ute". Det var deres måte å gi seg til kjenne på.

De norske frivillige på Østfronten ble deltakere i en krig verre enn noen tidligere. For krigen på Østfronten 1941-45 må ha vært verre enn selv skyttergravskrigen på Vestfronten under den første verdenskrig 1914-18. Strekningene i øst var endeløse, nå turforholdene og fienden nådeløse.

De frivillige var med på seierrike tyske fremstøt mot Moskva og Leningrad, på offensiver mot Kaukasus og Stalingrad. Men de fikk også oppleve vendepunktet, de store tilbaketog. Da kong Vinter på sitt mest ubarmhjertige og sovjetrusiske motoffensiver tvang tyskerne i kne. De frivillige var med under det tyske sammenbrudd og Berlins fall.

Aldri har norske hærrmenn vært utsatt for så store påkjenninger og lidelser som frontkjempene på Østfronten. Skyting, lemlestedede kropp, nødrops i natten kunne de nok venne seg til. Det de ikke kunne venne seg til eller siden kunne glemme, var blodslitet. Lange marsjer, tunge bører, lite søvn, ofte for lite eller ingen mat. Det å måtte gå med dårlige klær og støvler på i ukevis. Likstanken om våren, når snø og is smeltet. Luseplagen året rundt.